

SOLIPSIZMUS A METAFYZIKA TRAKTÁTU

Silvia KOCIANOVÁ

SOLIPSISM AND METAPHYSICS IN THE TRACTATUS.

The paper considers one of the most enigmatic problems of Wittgenstein's *Tractatus* - the problem of solipsism. The author's task is to reveal how the discussion of solipsism illuminates Wittgenstein's metaphysical view in this treatise. Wittgenstein's method is considered as one through which the status of what cannot be said is demonstrated. Wittgenstein has not embraced solipsism or idealism in the *Tractatus*, and neither has he rejected metaphysics as a whole. His attack has been directed against dogmatic philosophy and ethics, against the effort to say what cannot be said in true/false propositions. The discussion of solipsism brings into philosophy the importance of metaphysical "I" as a transcendental limit of the world and language. Wittgenstein's aim in the *Tractatus* has been twofold: a) to show the nonsensicality of philosophical, ethical, aesthetical propositions (based on truth function theory), b) to emphasize, that the inexpressibility of the higher (in language) is the most important thing in our lives.

Zmysel knihy je etický.
L. Wittgenstein

Nie je jednoduché *písať* o jednom z najpozoruhodnejších *filozofických* textov - Wittgensteinovom *Traktáte*. Ťažkosť je podmienená nielen komplexnosťou problémov, ktoré práca analyzuje a originalnosťou štýlu, v ktorom sa prezentujú, ale aj z faktu, že sa text *Traktátu* stal predmetom rozporuplných interpretácií.

Porozumieť tomu, o čom sa v *Traktáte* píše, predpokladá, podľa môjho názoru, pochopiť to, o čom práca *nepojednáva*. Toto na prvý pohľad paradoxné tvrdenie sa pokúsim objasniť stručnou analýzou jedného z problémov práce - problému solipsizmu. Zámerom state je poukázať na to, do akej miery diskusia o solipsizme v *Traktáte* osvetľuje metafyzický postoj "raného" Wittgensteina. Pokúsim sa zároveň doložiť neopodstatnenosť tvrdení: a) "Wittgenstein obnovil v *Traktáte* metafyzickú teóriu solipsizmu" ([8], 153), a b) zámerom *Traktátu* "je ukázať, že Wittgensteinovo detailné odmietnutie solipsizmu a idealizmu v 30-tych rokoch, zahrnuté do *Skúmaní*, je namierené proti názorom, ku ktorým sa hlásil ako mladý muž" ([13], 81).

Skôr, než sa pokúsim objasniť význam nevyvovedateľného, zamyslím sa nad tým, o čom Wittgenstein vypovedá, a prečo. Paleta problémov,

ktorými sa *Traktát* zaoberá sa vynára na pozadí Wittgensteinovho (významovo viacznačného) chápania vzťahu logiky, sveta a jazyka. Výnimkou nie je ani diskusia o solipsizme, ktorá nasleduje za výrokmí o povahe vyššie uvedeného vzťahu. Keďže priestor state neumožňuje podrobnú analýzu vzťahu logiky, sveta a jazyka, k jeho časti sa vrátim len v stručnej retrospektíve.

I. JAZYK A FILOZOFIA

Zámer *Traktátu* vyjadril Wittgenstein hneď v úvode : "Kniha sa zaoberá filozofickými problémami a ukazuje, ako sa domnievam, že kladenie týchto problémov spočíva na nepochopení logiky nášho jazyka". Z tohto dôvodu sa jadrom skúmania v tejto práci javí odhalenie podstaty jazyka a tvrdenia, že "čo sa dá vôbec povedať, dá sa povedať jasne; a o čom sa nedá hovoriť, o tom treba mlčať".

Podľa Wittgensteina je neschopnosť porozumieť logike jazyka zdrojom nedorozumení vo filozofii. Logická štruktúra jazyka v *Traktáte* je preto prostriedkom odhalenia *nezmyselnej* povahy väčšiny filozofických problémov. Pre Wittgensteina totiž filozofia nie je jednou z prírodných vied, usiluje sa skôr o ... "logické vyjasňovanie myšlienok. Filozofia nie je učenie, ale činnosť. Filozofická práca pozostáva v podstate z vysvetlení. Výsledkom jej úvah nie sú "filozofické výroky", ale objasnenie výrokov. Filozofia má objasňovať a presne ohraničiť myšlienky, ktoré sú ináč akoby temné a hmlisté" ([14], 4.112). Filozofia ohraničuje nielen prírodnú vedu, ale i samu seba: "Filozofia má ohraničiť mysliteľné, a tým i nemysliteľné. Má znútra ohraničiť nemysliteľné prostredníctvom mysliteľného" ([14], 4.114). Uvedené myšlienky predstavujú jadro celého spisu. Ohraničením mysliteľného filozofia ohraničuje zároveň vypovedateľné, ohraničením nemysliteľného ohraničuje nevypovedateľné, pretože myšlienky samotné *sú* výroky so zmyslom. Čo možno povedať, podľa Wittgensteina, možno povedať jasne, a práve to nám ukazuje, čo povedať nemožno. Prečo potom Wittgenstein pokladá filozofické výroky za nezmyselné? Pretože sa v *jazyku* pokúšajú transcendovať hranice jazyka samotného. Z toho ovšem nevyplýva, že by filozofické výroky nemali žiadnu hodnotu alebo *hlbši* význam. Nemožno ich však vypovedať, možno ich len ukázať. To, čo v *Traktáte* povedať možno, je to, čo je pravdivé alebo nepravdivé (výroky prírodnej vedy). Výrok ukazuje svoj zmysel do tej miery, do akej je logickým obrazom sveta. A pretože žiadny obraz nie je pravdivý alebo nepravdivý *a priori*, pripísať pravdu (pravdivostnú hodnotu pravda) filozofickým výrokom je podľa Wittgensteina nezmyselné. Tieto

výroky síce nič *nevypovedajú*, ale ukazujú hranice jazyka a sveta. Filozofické výroky, ktoré nie sú ani "empirické", ani "logické", používame na vyjadrenie nášho úsilia vypovedať o nevypovedateľnom. Nevypovedateľné, nevysloviteľné nemožno však identifikovať s neadekvátnym. *Úsilie* vypovedať o nevypovedateľnom, ako si ukážeme neskôr, Wittgenstein nielenže nepochybňuje, ale naopak hlboko rešpektuje.

Wittgensteinova kritika filozofie sa vzhľadom na špecifické chápanie jazyka nestáva kritikou "filozofie ako takej" (ako metafyziky), ale skôr kritikou tých filozofov, ktorí formulujú filozofické problémy na základe schémy pravda/nepravda. Preto sa domnievam, že Wittgenstein vystupuje proti istému *typu metafyziky*, takému, ktorý si nárokuje povedať, čo veci *sú* a čo *nie sú*, akoko by existoval fixný, raz a navždy daný výklad sveta. Z tohto dôvodu nepovažujem za primerané interpretácie *Traktátu* ako anti-metafyzického spisu. To, že Wittgensteinov postoj nie je ani ne-metafyzický sa premieta aj pri analýze vzťahu jazyka a filozofie. Filozofia, podobne ako etika, estetika, náboženstvo a umenie sa zaoberá tým, čo sa *nedá vypovedať*. V tomto zmysle uvedené oblasti transcendentujú svet a jazyk bezprostrednej skúsenosti a vstupujú do nediskurzívnej sféry bez "racionalistických konceptuálnych strašidiel". Hovoriť o veciach zmysluplne znamená pre Wittgensteina hovoriť len v rámci hraníc nášho jazyka (sveta). Akékoľvek úsilie vypovedať o hranici jazyka (sveta) je nezmyselné. Tým, že Wittgenstein zasadil filozofiu do sféry transcendentálneho, explicitne vyjadril svoj metafyzický postoj voči jej statusu i poslaniu. Postuluje svet, v ktorom sa nevypovedateľné ukazuje, manifestuje. Fakt *nevypovedateľnosti* transcendentálneho sa pre Wittgensteina stáva tým, čo je v živote najdôležitejšie.

II. SOLIPSIZMUS

Diskusia o solipsizme v *Traktáte* nasleduje vzápätí za výroky o vzťahu logiky, jazyka a sveta, zlomok ktorej som v stručnosti naznačila. Ohraničenosť empirickej reality (empirische Realität) súhrnom predmetov sa manifestuje v súhrne elementárnych výrokov. Úsilie vypovedať o tom, ktoré elementárne výroky existujú a priori považuje ovšem Wittgenstein za nezmyselné, pretože: "*Hranice môjho jazyka znamenajú hranice môjho sveta*" ([5], 5,6).

Pred analýzou takzvanej solipsistickej tézy považujem za potrebné zastaviť sa pri analýze Wittgensteinovho výroku *hraníc* môjho sveta a hraníc *môjho* sveta. Hranice *môjho* sveta predstavujú svet, ktorý *mi je daný* v mojej skúsenosti. Empirický svet tvoria predmety, ktoré sú mi v skúsenosti dané.

Z toho, že tieto predmety zakúšam, nevyplýva ich ontická závislosť na mne. Sú odo mňa nezávislé, a zároveň sú *moje*: "Ja som svoj svet" (mikrokozmos) ([14], 5.63). Hranice súhrnu predmetov sa tak stávajú hranicami môjho sveta. Predmety, ktoré sú mi dané v skúsenosti - videné domy, pociťované vôňe, počuté zvuky - sú *jediné* predmety, o ktorých možno hovoriť. Prostredníctvom jazyka¹ sa podľa Wittgensteina oboznamujeme s predmetmi sveta. Hranice sveta sa zároveň stávajú hranicami logiky. Logiku nie je totiž možné pochopiť zvnútra našej skúsenosti: "Logika naplní svet; hranice sveta sú aj jej hranice. V logike teda nemôžeme povedať: To a to vo svete existuje a ono - neexistuje. To by totiž zdanlivo predpokladalo, že určité možnosti vylučujeme, čo nie je možné, lebo ináč by logika musela vyjsť za hranice sveta; aby totiž mohla tieto hranice skúmať aj z inej strany" ([14], 5.61).

Logika stojí pred Ako, píše Wittgenstein, nie pred Čo. Ak chceme potom navyše *povedať* čosi zmysluplné o jazyku samotnom, museli by sme "vyskočiť" z nášho jazyka, a to je podľa Wittgensteina nemožné. Ak by niekto chcel povedať: "Toto je môj svet", nevedel by, píše Wittgenstein, s akými *predmetmi* svojej skúsenosti má dočinenia. Nemohol by použiť svoj jazyk (jediný, ktorý pozná). To, že svet je *môj* (náš) svet, možno len *ukázať*. Wittgenstein je ohraničený svojím jazykom tak, ako je ohraničený svojím svetom - Ja som svoj svet, resp. všetci sme svojím svetom.

Zostáva objasniť dva momenty: 1) význam "Ja" a 2) identifikáciu môjho sveta s mikrokozmosom.

1) "Ja nie je predmet" ([15], 7.8.1916)

"Subjekt nepatrí k svetu, ale je hranicou sveta" ([14], 5.632)

Ja-subjekt tu predstavuje pre Wittgensteina metafyzický na rozdiel od empirického subjektu-Ja.² Metafyzický subjekt ako hranica sveta nemá vo svete miesto. Z toho istého dôvodu nemá miesto ani v našej skúsenosti, pretože sa nejaví predmetom, s ktorým sa možno oboznámiť. O tom, s čím nie sme v našej skúsenosti oboznámení, vypovedať nemožno³. Subjekt tzv. solipsistickej tézy sa preto môže len ukázať: "Mysliaci, predstavujúci si subjekt neexistuje ..." ([14], 5.631).

"Kde vo svete možno spozorovať metafyzický subjekt? Hovoriš, že tu je to celkom tak, ako s okom a zorným poľom. Ale v skutočnosti *oko nevidíš*. A z ničoho v *zornom poli* nemožno uzatvárať, že to vidíme okom" ([14], 5.633). Wittgenstein tu naráža na rozdiel medzi videním ako zmyslovou

schopnosťou a "videním" ako schopnosťou subjektu vypovedať. Ovšem *vypovedať* (vo filozofii na rozdiel od vedy) o samotnom "videní" subjektu možné nie je.

2) Stotožnenie sveta s mikrokozmosom rezonuje schopenhauerovskú ideu identity mikro a makrokozmu: "Svet a život sú jedno" ([14], 5.621). Môj svet a svet sa pre Wittgensteina stávajú "miestami" ohraničenými svojimi vlastnými obsahmi. Čím tieto svety *sú*, možno len *ukazovať*. To, čo sa ukazuje, nie je a priori pravdou. Podľa Wittgensteina totiž, všetko, čo vidíme alebo popisujeme môže byť aj inak - jestvuje nespočetne veľa spôsobov, ako o svete vypovedať a ako ho poznávať. Svet, ktorý tu má Wittgenstein na mysli, je svet, ktorý vstupuje do našej skúsenosti, svet, ktorý je uchopený našim jazykom. Preto, podľa neho nemôžeme ani poznať (myslieť) svet "taký aký je v skutočnosti", ale môžeme len poznávať (myslieť) svet "taký aký sa nám v našej skúsenosti (jazyku), kantovsky povedané, javí".

Dostávame sa napokon (i keď okľukou - analýzou výrokov nasledujúcich po výroku 5.62) k pochopeniu toho koľko pravdy sa v skrýva v solipsizme: "To, čo solipsizmus *mieni*, je celkom správne, len sa to nedá *povedať*, ale sa to ukazuje. Skutočnosť, že svet je *môj* svet, sa ukazuje v tom, že hranice jazyka (jediného jazyka, ktorému rozumiem)⁴ znamenajú hranice *môjho* sveta" ([14], 5.62). Domnievam sa, že načrtnutý výklad umožňuje porozumieť tomu, prečo a) to, čo solipsizmus *mieni*, je správne - pretože svet je *môj* svet. Nie v tom zmysle, že by existovali len moje mentálne stavy, že neexistuje nič "mimo mňa samotného" alebo že by *existencia* sveta závisela od mojich mentálnych stavov. Ja (self) je bezrozmerným bodom, z ktorého nazerám svet. Metafyzický subjekt nemožno pomenovať, pretože nie je predmetom, ale hranicou sveta. Príčinou ohraničenosti môjho jazyka (prislúchajúceho rovnako *všetkým*) sa stáva podľa Wittgensteina "uhol pohľadu"⁵ toho ktorého subjektu jazyka, o tomto "pohľade" alebo perspektíve v jazyku však vypovedať nemožno; b) to, čo je na solipsizme správne nemožno vypovedať, len ukázať. Nevypovedateľnosť tzv. solipsistickej tézy sa manifestuje transcendovaním sféry bežného diskurzu. Pravdivostné či nepravdivostné determinanty jazyka našej skúsenosti nechávame za sebou a vstupujeme do sféry vtipov, analógií, metafor, farieb, hudobných akordov, do "ríše" pocitov... Nazdávam sa, že to je tá pravá sféra hodnôt, významov *bez* dogmatických (filozofických, etických, estetických, náboženských) princípov, ku ktorej sa Wittgenstein hlási.

Je nesporné, že Wittgensteinom postulovaná sféra transcendentálneho prináša so sebou celý rad problémov. Najvyhrotenejším sa podľa môjho názoru javí, so zreteľom na poslanie filozofie, špecifikácia skúsenostnej

povahy "jazyka" filozofie. Špecifikácia významu metafyzického subjektu, ktorý v tejto sfére, tak ako aj vo svete empirickej skúsenosti, možno nazerať ako objekt. Už "len" z toho dôvodu, že nie je ničím menej a ničím viac, než ďalšou *konštrukciou* (empirického) subjektu. Zdá sa, že pochopenie subjektu -individua v jeho tak empirickom, ako aj metafyzickom *rozmere* a následnej *vypovedateľnosti* o ňom predstavuje u Wittgensteina (v *Traktáte* ako aj vo *Filozofických skúmaniach*) problém. Empirickosť subjektu sa prejavuje v tom, že *vypovedá* (síce nezmyselne, ale predsa len v jazyku) o metafyzickom Ja - bezrozmernom bode a hranici jazyka. Metafyzickosť je vyjadrením faktu, že tento svet (a všetky možné svety) subjekt vidí, prežíva a poznáva ako *svoj* (nie privátne), nazera svet cez prizmu vlastného vnímania a "videnia". Možno povedať, že sféra transcendentálneho je skonštruovaná na pozadí sveta (makrokozmu) empirickej skúsenosti. Problematickým sa v *Traktáte* javí samotné chápanie sveta. Kým v niektorých pasážach sa prikláňa k vymedzeniu sveta ako "súhrnu faktov v logickom priestore" (1.13), na iných miestach píše o svete ako empirickej skutočnosti (5.5561). Prelínanie sa oboch svetov dokladá nielen obrazová teória jazyka (jazyk ako "model skutočnosti"), ale najmä pasáže týkajúce sa diskusie solipsizmu a etiky. Napriek tomu, že na základe pochopenia špecificky poňatej pravdivosti solipsizmu sme následne schopní porozumieť dôvodom nevypovedateľnosti o hranici jazyka a sveta, odbúraním obrazovej teórie jazyka nám nič nebráni v tom, aby sme metafyzický subjekt nazerali ako objekt. O to viac, že ani sféra transcendentálneho, v ktorej sa filozofia *ukazuje* (prostredníctvom metafor, analógií, otázok), svojím spôsobom o svete a o nás samotných *vypovedá*. Vypovedá prostredníctvom ukazovania.

Mojím prvoradým zámerom ovšem *nie je* ukázať, čo Wittgenstein *ne* povedal alebo čo by povedať *mal*, no najmä zamyslieť sa nad tým, *prečo* v *Traktáte* vôbec vypovedal. Zároveň sa domnievam, že k osvetleniu tohto zámeru poslúži práve načrtnutá diskusia o solipsizme. Analýza netradičnej solipsistickej tézy v *Traktáte* odкрýva možnosť a význam *statusu* metafyzického subjektu vo filozofii: "...Ja vstupuje do filozofie tým, že "svet je môj svet" ". Filozofické ja nie je človek, ľudské telo alebo ľudská duša, ktorou sa zaoberá psychológia, ale metafyzický subjekt, hranica, nie časť sveta" ([14], 5.641).

Filozofické Ja predstavuje hranicu sveta. A to nielen preto, že *nie je*, ale ani *nemôže byť* predmetom sveta, nakoľko sa javí jeho hlbším-transcendentálnym základom. Akonáhle by sme chceli čokoľvek o tejto hranici *vypovedať*, ocitneme sa v bezrozmernom bode, a aby neboli naše výroky nezmyselné, nahrádzame vypovedateľnosť ukazovaním.

Interpretácia tzv. solipsistickej tézy, ku ktorej sa v tejto stati prikláňam, naznačuje dôvod, prečo nepovažujem diskusiu o solipsizme v *Traktáte* za "metafyzickú teóriu solipsizmu" (Pears) a takisto, prečo si nemyslím, že dielo "raného" Wittgensteina v sebe zahŕňa solipsizmus a idealizmus. D.Pears vo svojej práci *The False Prison* ([8]) charakterizuje solipsistu ako filozofa, ktorý vo svojej teórii vylučil zo sveta iných ľudí a vecí.

Wittgenstein sa vo výroku o solipsizme neusiloval "obnoviť" metafyzickú teóriu solipsizmu, chcel len povedať, že časť solipsistickej tézy (pochopená netradične) sa usiluje povedať čosi správne, a to, že "svet je môj svet". P.S.Hacker [2] vymedzuje solipsizmus ako doktrínu, podľa ktorej neexistuje nič okrem subjektu a jeho mentálnych stavov. Ako som už uviedla, pripísať túto tradičnú definíciu Wittgensteinovmu postoju k solipsizmu v *Traktáte*, považujem za omyl. Wittgenstein sa neusiloval povedať, že solipsizmus je správny, ale že úmysel, ktorý sa skrýva za tým, čo vypovedať nemožno - že "svet je môj svet" má hlbší "zmysel". Nevypovedateľnosť časti solipsistickej tézy neimplikuje nesprávnosť, ale vzbudzuje u Wittgensteina skôr rešpekt a vážnosť. Fakt, že Wittgenstein odmieta tak solipsizmus ako aj idealizmus vo svojom "ranom" období, podopiera vlastnou úvahou z *Denníkov z rokov 1914-1916*: "Toto je cesta, ktorú som prešiel: Idealizmus vyčleňuje ľudí zo sveta ako jedinečných, solipsizmus vyčleňuje mňa samotného, a napokon vidím, že aj ja patríam k ostatnému svetu, a tak na jednej strane sa nevynecháva nič a na strane druhej jedinečný - svet. V tomto zmysle, striktné povedané, vedie idealizmus k realizmu".

Tým, že idealizmus vyčleňuje zo sveta ľudí, usiluje sa podľa Wittgensteina postulovať existenciu sveta z Idey, Formy, Ducha. Nielenže sa subjekty v idealizme vznášajú nad svetom predmetov, ale zároveň sa to chce povedať. Podľa Wittgensteina však nemožno vyslovovať metafyzické (na pravde či nepravde založené) sudy o svete *zvonka*. Solipsizmus zase vyčleňuje jeho samotného zo sveta, keď sa usiluje povedať, že "všetko, čo existuje, je môj svet". Wittgensteinom rozpoznané "zrnko pravdy" solipsistickej tézy nespočíva v tom, že by sa prikláňal k tomu, že "všetko, čo existuje, je môj (privátny) svet". Takáto interpretácia *protireči* Wittgensteinovmu metafyzickému postoju v *Traktáte* prinajmenej z dvoch dôvodov: a) To, že "svet je môj svet" neimplikuje ani privátny charakter sveta (nejde o odvodzovanie *existencie* empirického sveta z *empirického* subjektu) a zároveň nebráni prisudzovať "vlastné svety" ostatným (v metafyzickom zmysle) subjektom; b) jedným z fundamentálnych zámerov *Traktátu* je ukázať, že neexistuje všeobšiahly, privilegovaný a v tomto zmysle dogmatický pohľad a perspektíva nazerania vonkajšieho sveta.

Výrok toho, kto chce povedať "toto je môj svet", sa podľa Wittgensteina stáva nezmyselným. Solipsistické (metafyzické) Ja, ktoré samo seba nevidí (Ja sa nezjavuje v poli vedomia tak ako sa oko nezjavuje vo vizuálnom poli), "si uvedomuje" okolitú realitu a v tomto momente jeho téza popiera samu seba - "uvedomuje si" svoju prepojenosť na telo - objekt vo svete, čím sa jej podstata rozpadáva. Tak sa úsilie metafyzického Ja objasniť makrokozmos z empirického mikrokozmu, podľa Wittgensteina stáva nezmyselným. Hranice solipsizmu sa obnažujú vtedy, keď môj (náš) svet vstupuje do sveta iných ľudí a ich svety vstupujú do toho môjho. Svet druhých si prekladám do svojho sveta, poznávam ho sprostredkované - jazykom. Pre solipsizmus však existuje len môj svet a nič viac. Ak sa solipsizmus usiluje "zachrániť" svoj status v podobe bezrozmerného bodu ležiaceho za polom vedomia, stáva sa prázdny, píše Wittgenstein - z faktúálneho diskurzu je vylúčený, pretože sám na seba sa vzťahovať nemôže (žiadna veta sa nemôže vzťahovať sama na seba). Ja ako hranica sveta nemôže podľa Wittgensteina ohraničovať ani súhrn predmetov, ani svoj jazyk, pretože stojí *mimo* svet. Ale napriek tomu, že netradičná solipsistická téza je z diskurzu vyňatá, nie je pre autora *Traktátu* absolútne nesprávna. Nesie so sebou vyššie spomenuté "zrno pravdy" v tom, že sa *usiluje povedať* čosi správne, a to, že "svet je môj svet", v ktorom mikro a makrokozmos prechádza jeden do druhého.

Načrtnutá diskusia o solipsizme vedie k pochopeniu nasledovného: "Tu vidno, že dôsledne uplatnený solipsizmus sa kryje s čistým realizmom. Ja solipsizmu sa scvrkáva na bezrozmerný bod a ostáva s ním koordinovaná skutočnosť" ([14], 5.64). Dôsledne uplatnený solipsizmus, t.j. solipsizmus ktorého nositeľom je metafyzický subjekt, a ktorý tvrdí, že existuje len on a nič iné, sa už v momente vypovedania tohto výroku scvrkáva, jeho výpoveď stráca zmysel, nakoľko "vidí", že *okrem neho* a vedľa neho existuje okolitá (empirická) realita. O existencii či neexistencii sveta vypovedať nemôže, pretože by tým *vylučoval isté možnosti*, čo si Ja v úlohe hranice sveta "dovoliť nemôže". Úsilie Ja vypovedať o tom, že svet je jeho svetom síce racionálne jadro zahŕňa, ale opäť nemožno o ňom vypovedať, ale ho iba ukazovať.

Svet našich výpovedí totiž v metafyzike ("raného" i "neskorého") Wittgensteina svet predmetov "nevytvára". Tieto predmety sú nám v našej skúsenosti dané. Svet skúsenosti je koordinovaný s Ja, pretože *jedine* Ja (vo svojom metafyzickom rozmere) môže hovoriť, posudzovať etc. No práve *toto* je nevyvovedateľné. Empirické Ja nemôže vypovedať metafyzické sudy, nakoľko by sa "vylúčili iné možnosti" videnia reality a transcendentálne Ja, v ktorom podobné obmedzenie nehrozi, nie je predmetom sveta, a preto

nemôže o svojom nazeraní reality "zvonka" *vypovedať*. Vo svojich úvahách o idealizme a solipsizme (poňatých v tradičnom zmysle slova) Wittgenstein poukázal na chyby, ktorých sa obe koncepcie dopúšťajú - postulovanie existencie empirického sveta z Ducha, Formy, Idey v prvom prípade a z (empirického) Ega v prípade druhom. "Racionálnosť" netradične poňatej solipsistickej tézy demonštruje jej *nevypovedateľnosťou*.

Význam statusu a poslania metafyzického subjektu vo filozofii, ku ktorému sa Wittgenstein v *Traktáte* prikláňa, úzko súvisí s jeho etickými názormi, ktoré ilustruje v záverečných častiach spisu. V Denníkoch z 11. júna 1916 píše:

"Viem, že tento svet existuje.
Že čosi o ňom je problematické, čo nazývame jeho zmyslom.
Že tento zmysel leží mimo neho.
Život je svet.
Moja vôľa je dobrá a zlá".

Uvedená pasáž je úzko spätá s výrokom *Traktátu*: "Svet je nezávislý od mojej vôle" ([14], 6.373). Svet je podľa Wittgenstiena daný (jemu i nám) a jeho (naša) vôľa vstupuje doňho zvonka. To, že si Wittgenstein neosvojil schopenhauerovské náhľady na svet tak, ako si osvojil jeho myšlienky o vôli, podopiera aj ďalšia pasáž z Denníkov z 8. júla 1916: "Existujú dve božstvá: svet a moje nezávislé Ja". Zmysel sveta nemôže spočívať v ňom samom, pretože nositeľom sa stáva vôľa. A keďže Wittgenstein vôľu identifikuje s metafyzickým subjektom, nejaví sa predmetom vo svete, ale jeho hranicou. V tomto zmysle nemožno o nositeľovi zmyslu sveta (a života) *vypovedať*, ale ho len ukazovať. Podobne postupuje Wittgenstein aj pri diskusii o solipsizme v *Traktáte*. Nositeľ tzv. solipsistickej tézy je ten istý transcendentálny subjekt ako subjekt vôle, a preto tak solipsistická téza ako aj všetky etické výroky sú *nevypovedateľné*: " Výroky nemôžu vyjadrovať nič vyššie" ([13], 6.42). Sféra etiky, estetiky, umenia, (nedogmatickej) filozofie prináša so sebou subjekt vôle. Prostredníctvom neho vstupuje do sveta dobro, zlo, zmysel, hodnoty, krása ...: " Ak by neexistovala vôľa, neexistoval by stred sveta, ktorý nazývame Ja - nositeľ etiky" ([15], 5.8.1916).

Fakt, že zmysel sveta nespočíva v ňom samom, sa podľa Wittgensteina premieta v konštatovaní, že i napriek zodpovedaniu všetkých možných vedeckých otázok zostanú životné problémy nedotknuté. Uvedené myšlienky sa často interpretujú ako prejav *mysticizmu* "raného" Wittgensteina (sám pripúšťa mystickosť *existencie* sveta). Domnievam sa však, že *fakticita*

existencie nevypovedateľných "vecí", nie je nevyhnutne prejavom mystickosti. Ak pretransformujeme (dogmatické) "racionalistické" výroky filozofov do jazyka metafor, analógií, otázok (explicitne vyjadrených vo *Filozofických skúmaníach*) a nedogmatických *filozofických výrokov*, mysticismus nehrozi. Z pohľadu *Traktátu* potom možno skonštatovať, že vo filozofii (ktorá si nenárokujú priradenie pravd či nepravdy svojim výrokom) sa *nevypovedateľnosť* nahrádza *ukazovaním* alebo aj to, že *ukazovanie* (v jazyku) sa stáva nástrojom *vypovedania*.

Len vtedy, ak rozpoznáme nevysloviteľnosť sféry hodnôt, významov, etických súdov, *žijeme* podľa Wittgensteina svoje životy v pravom slova zmysle. Ako som už v texte uviedla, nevypovedateľnosť neimplikuje nihilistickú prázdnotu alebo apatiu. I napriek tomu, že nie je možné "vyskočiť" z jazyka, ktorým sa dorozumievame, *fakt* nevypovedateľnosti transcendentálneho predstavuje pre Wittgensteina v našich životoch *to najdôležitejšie*. Uvedený postoj vyjadril Wittgenstein explicitne v liste Fickerovi: "Chcel som napísať, že moja kniha sa skladá z dvoch častí: z existujúcej a zo všetkého, čo som *nenapísal*. A práve tá druhá časť je najdôležitejšia. Mojou knihou sa Etické vymedzuje znútra, a som presvedčený, že, striktné povedané, to je JEDINÝ spôsob ako ho možno vôbec vymedziť" ([16], 95).

Domnievam sa, že diskusia o solipsizme v *Traktáte* poukazuje na "háklivú" skutočnosť, ktorá, ak sa neuvedomuje alebo nepripúšťa prináša so sebou celý rad zbytočných nedorozumení zo strany tak filozofov, ako aj vedcov. Ide o fakt, že zmysluplne môžeme hovoriť o veciach "len" v hraniciach nášho jazyka. Akonáhle chceme vypovedať o hranici jazyka a sveta (o tom, aký je svet z jediného, absolútneho pohľadu "božieho oka", "oka mysle") dostávame sa slovami Wittgensteina *mimo* svet a naše výroky sa stávajú nezmyselné. Vo svojom úsilí vypovedať čosi o svete (vo výrokoch, ktoré sú pravdivé alebo nepravdivé) prekračujú filozofi (a dodajme, že aj vedci) hranicu sveta - *nehovoria* vlastne nič. Pokiaľ si neuvedomia, že sú účastníkmi "jazykových hier" (metafora až z *Filozofických skúmaní*, ktorá ale priamo vyplýva z *Traktátu*), že *vypovedateľnosť* podľa ich bádania je *ohraničená* (alternatívnymi výkladmi všetkých možných svetov), nepostihujú skutočnú podstatu a hodnotu filozofického skúmania.

Na základe uvedeného dospievame k porozumeniu nielen toho, čo Wittgenstein v *Traktáte* povedal, ale aj *ako* to povedal. Zámer práce sa snúbi s metódou jej výkladu, ktorý vyjadruje Wittgenstein v závere spisu: "Správna metóda filozofie by bola vlastne takáto: hovoriť len to, čo sa dá povedať, t.j. len výroky prírodnej vedy, teda niečo, čo nemá s filozofiou nič spoločné, a potom tomu, kto by chcel povedať niečo metafyzické, vždy ukázať, že

niektorým znakom vo svojich výrokoch neudelil nijaký význam. Táto metóda by mu nevyhovovala - nemal by pocit, že ho učíme filozofiu - ale bola by to jediná striktné správna metóda" ([14], 6.53). V týchto myšlienkach sa podľa môjho názoru Wittgenstein neprikláňa k tomu, čo sa často interpretuje ako pozitivistické stanovisko voči filozofii či odmietnutie filozofie ako ontológie a metafyziky. Wittgenstein neodmieta metafyziku ako celok, ale skôr len istý *typ* metafyziky (metafyzikov), ktorá si uzurpuje právo na to, aby *vypovedala* pravdivo či nepravdivo o existencii a neexistencii vecí vo svete (či je tento prístup *legitímnym* prístupom vedy je osobitný problém). Práve diskusia o solipsizme a postulovanie metafyzického Ja podopiera tézu o význame filozofického (metafyzického) prístupu pri skúmaní sveta. Poznanie sveta a všetkých alternatívnych možných svetov nie je možné inak ako cez prizmu *subjektivity* (vyjadrenej v neprívátnom zmysle), ako toho východiska, na základe ktorého sa tieto svety javia našimi svetmi, hranicami nášho jazyka a myslenia.

Wittgensteinova myšlienka z úvodu *Traktátu o pravdivosti* jeho vlastného projektu v tomto spise sa zvyčajne (napr. pod vplyvom Russellovho úvodu k *Traktátu*) dáva do protikladu s výrokom 6.54, kde nazýva svoje výroky *nezmyselnými*. Myslím si však, že pravdivosť myšlienok, ku ktorým Wittgenstein v *Traktáte* dospel, vedie k metafore rebrika, ktorý máme odhodiť, ak chceme správne vidieť svet. Tým, že výroky *Traktátu* *vypovedali* o vyššom, pohybovali sa na "tenkom ľade" - na hranici sveta, a tým sa stali nezmyselnými. Práve *v tom* spočíva *pravdivosť* tohto spisu. Svet totiž nemôžeme podľa Wittgenstiena *pochopiť*, ak zostaneme "uväznení" v hraniciach faktúálneho jazyka. Z tohto dôvodu pociťuje potrebu vstúpiť do sveta nevyvovedateľného - do sveta "ticha" metafor, analógií, otázok, hudobných akordov, umeleckých obrazov, do *sveta* našich pocitov, v ktorom a *len* v ktorom je ukrytý zmysel života.

Wittgenstein (vedome) prekračoval hranice, ktoré si na seba v *Traktáte* sám zosnoval. *Vypovedá* o nevyvovedateľnom, o vyššom alebo transcendentálnom. Poukazuje na to, že tendencia ľudskej mysle bežať proti limitom jazyka - hovoriť o Pravde, Kráse, Dobre je absolútne beznádejná.

Filozofický Ústav SAV

Klemensova 19

813 64 Bratislava

fax: 321 215, E-mail: postmast@fju.savba.sk

¹ Obrazová teória jazyka sa stáva východiskom pre pochopenie diskusie o solipsizme, toho ako sa hranice jazyka stávajú hranicami sveta: "To, čo musí mať obraz spoločné so skutočnosťou, aby ju mohol svojím spôsobom - pravdivo alebo nepravdivo - zobrazit', je jeho forma zobrazenia" ([14], 2.17). Podľa Wittgensteina sa nepotrebuje oboznámiť (prísť do styku v bezprostrednej skúsenosti) s dodatočnou *logickou formou* tak, ako to predpokladal B. Russell.

² Wittgenstein vychádza z kritiky Russelovej teórie Ja (Self) založenej na poznaní z bezprostrednej skúsenosti (by acquaintance) alebo poznaní deskripciou (by description).

³ Nepostihnuteľnosť Ja v bežnej skúsenosti rezonuje Humovu kritiku Descartovej nerozprístrananej *res cogitans*. Podľa Huma sa s Ja v skúsenosti oboznámiť nemôžno, nakoľko si nevedel predstaviť Ja ako jednoduchú substanciu oddelenú od vnemov. Problém "prítomnosti" Ja vo svete súvisí tak u Huma, ako aj u Wittgensteina s vymedzením pojmu substancie. Považovať Descartovu *res cogitans* za jednoduchú substanciu zloženú z inej než fyzikálnej *látky* považujem za fundamentálne nedorozumenie. Nemožnosť charakterizovať substanciu *inak*, než v "látkovej" - substrátovej forme znemožňuje Humovi a Wittgensteinovi (aj so zreteľom na jeho špecifickú teóriu jazyka) pochopiť *skúsenostnú* povahu mysliaceho Ja.

⁴ D. Pears, J. Hintikka upozorňujú na chybu v preklade výroku 5.62 z *Traktátu*, resp. časti v zátvorke - pôvodný Ogdenov preklad, o ktorý sa v stati opieram aj ja (jazyk, ktorému rozumiem len ja) na základe Wittgensteinovej opravy treba preložiť: jediný jazyk ktorému rozumiem. Hintikka sa domnieva, že pôvodne nesprávny preklad zapríčinil, že sa Wittgensteinovi pripisoval postoj solipsistu v tradičnom slova zmysle, t.j., že "okrem mňa samého a môjho jazyka nič nejestvuje". Domnievam sa však, tak ako Pears, že zmena prekladu je vo vzťahu k pochopeniu podstaty Wittgensteinovho postoja k solipsizmu (k tradičnému i jeho špecifickému vymedzeniu v *Traktáte*) vo veľkej miere irelevantná. Wittgenstein sa totiž vo výroku 5.62 zaoberá analýzou *hranice* jazyka a sveta - metafyzickým subjektom, ktorý neimplikuje chápanie jazyka - "jediného jazyka, ktorému rozumiem" alebo "jazyka, ktorému rozumiem len ja" - ani existenciu jazyka, ktorý by bol *len* mój (hranica jazyka sa dotýka jazyka všeobecne), ani existenciu jediného Ja, ktoré nazerá svet (metafyzický subjekt vyjadruje transcendentálny základ všetkých "nositeľov jazyka") (Bližšie pozri In: [3], [8], s. 155-189).

⁵ "Uhol pohľadu" a perspektívu "videnia" používam v nepsihologickom význame, v zmysle metafyzického východiska poznania. Východiska tak filozofickej reflexie, ako aj vedeckého bádania, ktoré je vyjadrením *nevyhnutného* (všetkým subjektom vlastného) predpokladu myslenia a poznania.

LITERATÚRA

- [1] ANSCOMBE, G.E.M. (1971): *An Introduction to Wittgenstein's Tractatus*. Hutchinson, London.
- [2] HACKER, P.M.S. (1986): *Insight and Illusion*. Clarendon Press, Oxford.
- [3] HINTIKKA, J. (1958): "On Wittgenstein's 'Solipsism'". In: *Mind* 64, 88-91.
- [4] HINTIKKA, M.B. - HINTIKKA, J. (1986): *Investigating Wittgenstein*. Blackwell, Oxford.
- [5] JANIK, A. - TOULMIN, S. (1973): *Wittgenstein's Vienna*. Simon - Schuster, Touchstone, New York.
- [6] KENNY, A. (1973): *Wittgenstein*. Penguin, New York.
- [7] PEARS, D. (1975): *Questions in the Philosophy of Mind*. Duckworth, London.
- [8] PEARS, D. (1987): *The False Prison. A Study of Development of Wittgenstein's Philosophy*. Zv. I. Clarendon Press, Oxford.
- [9] RUSSEL, B. (1917): *Mysticism and Logic*. Allen-Unwin, London.

- [10] RUSSEL, B. (1984): **The 1913 Manuscript**. Allen-Unwin, London.
- [11] SCHOPENAUER, A. (1964): **The World as Will and Idea**. Routledge a Kegan Paul, London.
- [12] VERSEY, G. (1974): **Understanding Wittgenstein**. Cornell University Press, New York.
- [13] WITTGENSTEIN, L. (1967): **Tractatus Logico-Philosophicus**. Preložil C.K.Ogden, Routledge a Kegan Paul, London.
- [14] WITTGENSTEIN, L. (1968): **Tractatus Logico-Philosophicus**. Preložil P.Cmorej. In: Antológia z diel filozofov, zv. IX, Pravda, Bratislava.
- [15] WITTGENSTEIN, L. (1979): **Notebooks 1914-1916**. Blackwell, London.
- [16] WITTGENSTEIN, L. (1979): Letters to Ludwik von Ficker. In: C.G.Luckhardt (ed.): **Wittgenstein: Sources and Perspectives**. Cornell University Press, Ithaca.
- [17] WITTGENSTEIN, L. (1993): **Philosophical Occasions 1912-1951**. Hackett, Indianapolis.